Mireia Trias i Freixa (cur.)
Terminologia i societat: recursos terminològics i escenaris comunicatius
Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2022, p. 65-99 DOI: 10.2436/15.2503.02.73

Taula rodona: «La definició dels termes en el diccionari general i en l'especialitzat»

1. La idoneïtat de la presència de termes en els diccionaris: anàlisi a través de les dimensions discursives[1]

El que avui vinc a explicar aquí està íntimament relacionat amb un article que el Jaume Martí i jo mateixa vam publicar l'any 2012 al número 5 de la revista *Terminàlia* amb el títol: «De terme a mot comú. El paper dels diccionaris».

En aquest article explicàvem com el fenomen de la divulgació de coneixements científics i tecnològics, per mitjà de l'ensenyament, la premsa o d'altres tipus de publicacions, han permès que la població en general estigui familiaritzada amb els termes de moltes disciplines: fa quatre dies la majoria de nosaltres no sabíem què era un coronavirus, una PCR (reacció en cadena per la polimerasa) o un test serològic, i ara sembla que tots en siguem experts, tot i que en realitat no sapiguem tot el camp conceptual que hi ha darrere d'aquests termes.

Per a aquesta taula rodona, com ja dèiem, és essencial la distinció entre *terme* i *mot comú*, i com a conseqüència d'això, el plantejament de quin és el paper que les obres lexicogràfiques han de tenir respecte els termes i els mots comuns, com a institucions fixadores i normalitzadores de la llengua. Aquestes dues qüestions, de fet, són el punt de partida de l'article que vam presentar el 2012.

En aquell article partíem d'un parell de supòsits:

1) En els diccionaris especialitzats, on es recullen els termes per camps d'especialitat, aquests hi són definits d'acord amb les relacions precises fixades en cada sistema conceptual.

1. Aquest article correspon a la intervenció de Carme Bach en la taula rodona de la XVII Jornada de la SCATERM: «La terminologia del diccionari» (22 d'octubre de 2020).

2) Els diccionaris generals contenen els mots comuns de la llengua definits d'acord amb la competència dels parlants (mitjans, cultes), inclosos els mots comuns que provenen de termes; i aquests darrers hi han de tenir una definició per aproximació als trets semàntics o conceptuals dels termes originaris.

Partint d'aquests dos supòsits, vam iniciar una recerca sobre el tractament dels termes del camp de la lingüística al *Diccionari de la llengua catalana*, segona edició (DIEC2), en comparació amb dos diccionaris especialitzats, concretament el *Diccionari de lingüística* del TERMCAT (1992) i el de Pérez Saldanya *et al.* (1998).

Dues raons principals ens van fer inclinar a triar el camp de la lingüística per a aquest estudi. La primera raó és el nostre interès d'investigar sobre materials de l'especialitat que ens és pròpia. La segona raó és la idea que en el diccionari general les entrades del camp de la lingüística són les que reflecteixen més bé els criteris amb què s'ha elaborat; perquè si en les altres disciplines els lexicògrafs estan a la mercè dels especialistes corresponents, tant per a la selecció de les entrades com per a les definicions, en el cas de la lingüística el grau de dependència hauria de ser menor, ja que els lexicògrafs són lingüistes i, en qualsevol cas, els especialistes en lingüística han de tenir molt més que nocions de lexicografia.

Fixat l'objecte principal de la recerca, els termes de la lingüística en el diccionari general DIEC2, el treball va consistir a fer dues menes d'observacions, cadascuna responent a unes hipòtesis:

1) Observació sobre la selecció de les entrades que s'ha fet en el DIEC2; perquè se suposa que, mentre que en un diccionari especialitzat s'hi entren tots els termes, sense limitacions de tipus conceptual, el diccionari general selecciona els que ja han estat presentats en textos adreçats al públic en general. La hipòtesi era, doncs, que el DIEC2 té menys entrades corresponents a termes.

2) Observació sobre la forma i el contingut de les definicions del DIEC2; perquè se suposa que els diccionaris especialitzats presenten el contingut conceptual especialitzat mitjançant la terminologia que els especialistes dominen mentre que el diccionari general presenta definicions adaptades al púbic en general, que n'és el destinatari. La hipòtesi és, doncs, que les definicions del DIEC2 són menys especialitzades.

De fet, el pròleg del DIEC2 ja indica que no és fàcil d'establir el llindar d'especialització que «cal prendre per trobar el tipus de definició que satisfaci ensems l'exigència científica i la claredat i simplicitat necessàries en un diccionari general».

Un cop vam tenir clar el nostre objecte d'estudi, calia dissenyar un mètode senzill que ens permetés contrastar la quantitat d'entrades i contingut de les definicions en els tres diccionaris escollits, i establir els criteris perquè els elements comparats fossin pertinents i els resultats justificats. Tot això s'havia de seqüenciar i dur-ho a la pràctica amb les eines adequades. D'aquesta manera, per a la constitució del corpus es van seleccionar les entrades del DIEC2 que duen la marca temàtica [FIL]. Sabíem que no es tracta d'una classificació completa ni exhausti-

va, però ens podia ajudar a tenir un punt de partida per a la nostra cerca. Vam trobar un total de 2.277 entrades. Evidentment, no podíem analitzar tantes entrades i per això vam aplicar un criteri que ens permetés tenir una mostra abastable: la mostra, triada aleatòriament, va ser la de les entrades compreses dins la macroestructura del diccionari a les lletres *a*, *g*, *l* i *n*. Això va suposar un corpus d'anàlisi de 546 entrades. D'aquestes 546 entrades vam eliminar els mots referits a qüestions estrictament literàries i també algunes sèries de mots, com ara les dels que denominen idiomes, parlants d'idiomes, seguidors de corrents lingüístics, lletres dels alfabets, etc., així com els adjectius que també tenen definit el seu homònim substantiu. D'aquesta manera, el total de termes a analitzar va passar a ser de 336.

A més, vam ampliar el corpus amb 187 entrades que no eren al DIEC2 però sí en algun dels diccionaris especialitzats, amb el fi de poder fer la comparació completa del nombre d'entrades i poder comptabilitzar les que són als altres diccionaris i no al DIEC2. D'aquesta manera, el nombre final d'entrades a analitzar va quedar en 523.

Estudiar el nombre d'entrades de cada diccionari va ser una tasca senzilla. De fet, per a aquesta taula rodona no ens fixarem en aquest aspecte, ja que no podem tornar a fer tot l'estudi perquè el DIEC2 de ben segur que s'ha anat actualitzant. A l'estudi del 2012 vam poder comprovar que la primera hipòtesi no es complia, ja que, en aquells moments, el DIEC2 incloïa més termes que els diccionaris especialitzats, 336, mentre que el diccionari del TERMCAT en tenia 219 i el de Pérez Saldanya n'incloïa 326. A més a més, de les 336 entrades del DIEC2, 116 no eren presents a cap dels diccionaris d'especialitat.

Per estudiar el nivell d'especialització de les entrades, s'havien d'establir, d'una banda, uns patrons per mesurar-lo a cada entrada analitzada. De fet, es tractava d'esbrinar si el diccionari general incloïa definicions pròpies de diccionari especialitzat, cosa clara quan hi ha coincidència de definicions però complicada quan les definicions són diferents. Vam adoptar com a criteri general l'anàlisi de la terminologia emprada en les definicions. Efectivament, si partim de la doble idea que una definició especialitzada reflecteix el sistema conceptual que els experts dominen i que la terminologia és la porta d'accés a aquest sistema conceptual, llavors la terminologia ens havia de permetre valorar el nivell d'especialització de les definicions. Per no caure en la subjectivitat vam tenir en compte els criteris següents:

D'una banda, vam considerar que una definició és més especialitzada que una altra si 1) contenia més termes que s'adquireixen amb aprenentatge específic; 2) si contenia termes més especialitzats, és a dir, termes que en els processos reglats d'aprenentatge s'adquireixen en nivells superiors, i 3) si tenia major complexitat o extensió (criteri no centrat estrictament en la terminologia).

D'altra banda, vam considerar que una definició o una seqüència no era més especialitzada que una altra quan 1) malgrat ser de més alt nivell acadèmic, es veu fàcil d'interpretar; 2) malgrat tenir més termes o termes més especialitzats, aquests

apareixen en seqüències entre comes, i són, per tant, omissibles i 3) conté paràfrasis o aclariments (exemples, hipònims…), encara que aquests vagin en una frase final després d'un punt (criteri no centrat estrictament en la terminologia).

Com que han passat vuit anys des de la publicació de l'article fins ara, per a aquesta taula rodona, he vist la necessitat de fer una cerca d'un terme de la lingüística per veure com actualment el defineixen els diccionaris i, per això, he escollit quatre fonts lexicogràfiques que es poden consultar en línia, ja que m'ha semblat que era una cerca més propera a la que podria fer qualsevol usaria avui dia.

El terme que hem buscat és *gerundi* i ho hem fet a quatre fonts diferents: el DIEC2, el Cercaterm, el *Glossari de termes gramaticals* de l'IEC (GTG) i el *DIDAC*, un diccionari pensat per a l'aprenentatge del català a l'escola primària i al primer cicle de secundària. Com que no té sentit repetir per a una taula rodona tota l'anàlisi quantitativa que vam fer, ens centrarem en aquest cas amb l'anàlisi de la definició de *gerundi*, que recullen les quatre fonts analitzades.

La taula 1 recull les definicions que hem trobat i que presentem per ordre d'especialització, segons els criteris que vam seguir al nostre estudi:

Taula 1. *Definicions de* gerundi *en les fonts consultades*

Definició de l'entrada gerundi	*Nivell d'especialització*
Forma verbal no finita d'aspecte imperfectiu progressiu o continu, en el cas del gerundi simple, o perfectiu, en el cas del gerundi compost, que assumeix valors de caràcter adverbial	+++
Forma no personal del verb d'aspecte imperfectiu que assumeix funcions bàsicament adverbials	++
Forma no personal de verb que pot tenir la funció d'un adverbi	+
El gerundi és una de les formes no personals dels verbs. Indica que l'acció està passant al mateix temps que una altra acció o al mateix temps que s'està parlant. Els gerundis acaben en *-ant*, *-ent* i *-int*, com *cantant*, *movent* i *dormint*. En la frase *Estan tocant la nostra cançó*, *tocant* és un verb en gerundi	–

Font: Elaboració pròpia.

Si en el nostre article del 2012 arribàvem a la conclusió que en un 50 % de les entrades estudiades no hi havia diferències quant al nivell d'especialització en els tres diccionaris estudiats i en un 25 % dels casos la definició del DIEC2 era més especialitzada que no la dels altres dos diccionaris especialitzats, amb la prova que hem realitzat ara, la definició més especialitzada de l'entrada *gerundi* és la del GTG i la segona definició més especialitzada, encara que en menor mesura, és la

definició actual de *gerundi* al DIEC2, més especialitzada que la del TERMCAT. Finalment, l'entrada menys especialitzada és la del diccionari *DIDAC*, cosa ben esperable pel públic a qui va dirigit.

Després de tota aquesta explicació i per fer algunes aportacions a la taula rodona d'avui, deixeu-me que porti les coses al terreny de l'anàlisi del discurs en què treballo habitualment.

Si considerem que les obres lexicogràfiques poden ser considerades un gènere discursiu més, podrem aplicar-los l'anàlisi dimensional de gèneres que hem proposat en un projecte en què estem treballant López-Ferrero *et al.* (2019). Així, cada un dels diccionaris que ens ocupen pot ser analitzat en tres dimensions, que estan totes elles relacionades: la dimensió sociocultural, la dimensió pragmàtica i la dimensió textual.

La dimensió sociocultural «es relaciona amb l'esfera d'activitat social, que determina la tasca comunicativa que el gènere resol, en un àmbit del discurs determinat: a quina necessitat respon, per a què i com s'utilitza i també quin valor li atorga la comunitat de parlants en què es fa servir».

Tenint en compte el valor que la societat dona al DIEC2 podem dir que els diccionaris generals han de tenir mots provinents de termes, ja que, com indica el pròleg del DIEC2, la població si no se sentiria òrfena perquè no trobaria les paraules que necessita per al seu dia a dia, de manera que, si la llengua catalana vol ser present en tots els espais de la societat, la terminologia ha de «passar a formar part de la competència lingüística de grups considerablement nombrosos» perquè si no, «esdevindria impossible salvar-la de la diglòssia».

Ara bé, si ens centrem en la dimensió pragmàtica que «ret compte del context immediat de producció i recepció d'un text: tipus de participants i relació entre ells […] i propòsit comunicatiu», podem dir que les definicions d'un terme al diccionari especialitzat i al diccionari general haurien de ser diferents, ja que els usuaris d'un diccionari general esperen que les definicions que presenta el diccionari siguin entenedores per a uns usuaris no especialitzats i que, tot i que tinguin un caràcter divulgatiu, no transgredeixen la definició real del terme.

Finalment, la dimensió textual d'anàlisi dels gèneres discursius «té en compte com se selecciona i organitza la informació dins del text» (entrades, subentrades, i mots utilitzats en les definicions, en el nostre cas). Per tant, dins d'aquesta dimensió és on caldria analitzar les entrades del diccionari general que provenen de termes, tal com hem fet nosaltres per al terme *gerundi,* per valorar-ne el nivell d'especialització i, per conseqüent, la conveniència o no de fer canvis en les definicions que hi ha al diccionari general.

Espero que aquesta intervenció i la dels companys que em succeiran siguin útils per fer-nos reflexionar, si més no, sobre com haurien de ser les definicions que provenen de termes dins dels diccionaris generals.

Bibliografia

Bach, Carme; Martí, Jaume (2012). «De terme a mot comú. El paper dels diccionaris». *Terminàlia* [en línia], núm. 5, p. 26-32. <http://revistes.iec.cat/index.php/Terminalia/article/view/60601/pdf_315> [Consulta: 15 setembre 2020].

Cabré Castellví, M. Teresa (dir.) (1995). *Didac*: *Diccionari de català* [en línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. <http://www.dicdidac.cat/home/cel/didac/credit.htm> [Consulta: 24 agost 2020].

DIEC2 = Institut d'Estudis Catalans (2007). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana. <http://dlc.iec.cat/> [Consulta: 3 juliol 2020].

Institut d'Estudis Catalans (2020). *Glossari de termes gramaticals* [en línia]. Barcelona: IEC. <https://cit.iec.cat/GTG/default.asp?opcio=0> [Consulta: 20 setembre 2020].

López Ferrero, Carmen; Martín Peris, Ernesto; Esteve Ruescas, Olga; Atienza Cerezo, Encarna (2019). *La competència discursiva en les seves constel·lacions: glossari* [en línia]. <https://www.upf.edu/web/ecodal/glosario> [Consulta: 24 setembre 2020].

Pérez Saldanya, Manuel; Mestre, Rosanna; Sanmartín, Ofèlia (1998). *Diccionari de lingüística*. València: Colomar.

TERMCAT (1992). *Diccionari de lingüística*. Barcelona: Fundació Barcelona.

— *Cercaterm* [en línia]. <https://www.termcat.cat/ca/cercaterm> [Consulta: 24 setembre 2020].

Carme Bach
Universitat Pompeu Fabra

2. A propòsit de la terminologia mèdica i farmacèutica dels diccionaris (generals i d'especialitat)[2]

2.1. *Introducció*

En aquest treball ens proposem d'analitzar uns quants termes de l'àmbit mèdic i farmacèutic segons figuren en els diccionaris, en especial en aquells de caire general (el *Gran diccionari de la llengua catalana*, d'Enciclopèdia Catalana [GDLC], i el *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans [DIEC2]), i, paral·lelament, analitzar aquests termes en altres diccionaris de caire més específic o especialitzat (sobretot el *Diccionari enciclopèdic de medicina* [DEMCAT], o el seu precedent, *Diccionari enciclopèdic de medicina* [DEM], i algun altre).

2. Aquest article correspon a la intervenció de Carles Riera en la taula rodona de la XVII Jornada de la SCATERM: «La terminologia del diccionari» (22 d'octubre de 2020).

Tractarem principalment dos aspectes: 1) la morfologia o estructura interna d'alguns termes o unitats lèxiques (o lexicals),[3] i 2) les definicions d'alguns termes.

2.2. *Sobre la forma d'alguns termes*

Els diccionaris recopilen els mots d'una llengua (diccionaris generals) o els termes d'un àmbit d'especialitat (diccionaris d'especialitat). A l'hora de fixar la forma definitiva d'un mot o terme cal fer-ho d'acord amb el seu origen etimològic i tenint en compte, si és necessari, les característiques fonètiques i les vicissituds històriques de cada unitat. Ens fixem a continuació en alguns termes de l'àmbit mèdic i farmacèutic amb entrada pròpia dins els nostres diccionaris generals; en comentem la forma que encapçala l'article (o sigui, el terme que va acompanyat de la definició). Al final de cada comentari arribem a una conclusió pràctica.

2.2.1. Els termes *íleum*, *ílium* i *íleus*

Tal com ja assenyalàvem en el nostre *Manual de català científic* (§ 67.3, nota 26 [MCC]), en virtut del criteri de la precisió i la claredat creuríem aconsellable de mantenir les formes distintes *íleum, ílium, íleus,* tal com fa el Fabra (DGLC), i evitar la confusió de totes tres en una única forma *ili.* Veurem en la taula 1 que es tracta de tres termes que descriuen tres realitats ben diferents (dos conceptes d'anatomia distints entre ells i un de patologia):

Taula 1. *Íleum, ílium, íleus*

Concepte	*Català*	*Grec/llatí*	*Altres llengües*
porció del budell prim entre el jejú i el cec	*ili (íleum)*	ll. *íleum* (< gr. εἰλέων 'el que es torça')	cast. *íleon,* angl. *ileum,* fr. *iléon,* it. *ileo*
part de l'os coxal	*ili (ílium)*	ll. *ilium* 'illada', 'flanc', 'buit'	cast. *ilion,* angl. i fr. *ilium,* it. *ileo*
obstrucció intestinal	*ili (íleus)*	gr. εἰλεός 'torsió', 'cargolament del ventre', 'torçó'	cast. *íleo,* angl. *ileus,* fr. *iléus,* it. *ileo*

Font: Elaboració pròpia.

3. En la definició de *terme*, el DIEC2 fa servir *unitat lèxica* («Unitat lèxica que designa una noció en un àmbit d'especialitat determinat»), mentre que el GDLC fa servir *unitat lexical* («Unitat lexical usada amb significat unívoc en una ciència o una disciplina determinada per tal d'evitar una correspondència equívoca entre els conceptes i llur expressió»).

El GDLC entra *ili* com a forma preferent per a tots tres conceptes i entra secundàriament, amb remissió a *ili*, les formes *íleum, ílium* i *íleus,*[4] com també el DEM. El DIEC2 fa el mateix quant a *íleum* i *ílium*, però manté com a entrada principal *íleus* per a 'obstrucció intestinal' sense remetre a *ili*. El DEMCAT té l'entrada principal *ili* per a *íleum* 'porció de l'intestí prim' (un dels sinònims complementaris).[5]

Un altre aspecte relacionat és el dels adjectius corresponents a aquests tres termes. El *Diccionari de medicina*, de Manuel Corachan (1936), té tres entrades; concretament un adjectiu per a cada terme:

> *ileal*: [C. ileal. F. iléal] adj. Relatiu a l'íleum.
> *ileic -ca*: adj. Referent a l'íleus.
> *ilíac -ca*: [C. iliaco. F. iliaque] adj. Relatiu a l'ílium. «Os ILÍAC», ÍLIUM.

En el Fabra (DGLC) sols hi figura un únic adjectiu, *ilíac -a*, corresponent a dos dels noms substantius (*ílium* i *íleus*), amb dues entrades separades, com avui fan els treballs terminològics, en què cada concepte demana l'existència d'un terme, ni que es tracti de termes idèntics. No ens informa, aquest diccionari, sobre l'adjectiu del terme *íleum*:

> *ilíac -a* adj. Pertanyent o relatiu a l'ílium; en la regió de l'ílium. *Os ilíac*, ílium.
> *ilíac -a* adj. Relatiu a l'íleus. *Passió ilíaca*, sofriment causat per l'obstrucció de l'intestí.

El DEM segueix la triple distinció adjectival del diccionari Corachan:

> *ileal*: Relatiu o pertanyent al budell ili.
> *ileic -a*: Relatiu o pertanyent a l'ili, l'obstrucció de l'intestí.
> *ilíac -a*: 1. Relatiu o pertanyent a l'ili [part de l'os coxal]. 2. Relatiu o pertanyent a la regió coxal. 3. Dit de les estructures anatòmiques (artèria, os, etc.) situades a la pelvis.

El GDLC (i semblantment el DIEC2) segueix el DGLC, i l'adjectiu corresponent a dos dels tres termes (*ílium* i *íleus*) és un de sol:

> *ilíac ilíaca*: 1. ANATOMIA ANIMAL *1.* Relatiu o pertanyent a l'ili [part de l'os coxal]. *2.* Relatiu o pertanyent a la regió coxal. *3.* Dit de les estructures anatòmi-

4. En l'entrada *ili* (corresponent a *íleus* 'manca de progressió del trànsit intestinal'), el GDLC anota els exemples *ili mecànic*, *ili estrangulat.*

5. Els altres sinònims complementaris de *ili* (*íleum*) són *budell llarg*, *budell prim, ili terminal* i *intestí ili.* No figuren ara com ara en el DEMCAT en línia (versió de treball) amb entrada pròpia ni *ílium* ni *íleus* ni llurs adaptacions en *ili.*

> ques situades a la pelvis. *4.* **os ilíac** Os coxal. 2. PATOLOGIA *1.* Relatiu o pertanyent a l'ili o obstrucció intestinal. *2.* **passió ilíaca** Sofriment causat per l'obstrucció de l'intestí.[6]

CONCLUSIÓ: De cara a la precisió valdria més que els diccionaris adoptessin com a formes preferents els termes *íleum, ílium* i *íleus*, cadascun amb els seus corresponents adjectius, *ileal, ilíac -a* i *ileic -a*.

2.2.2. Els termes *bypass vs. derivació*

En la segona edició del DIEC (o sigui el DIEC2), l'any 2007, s'hi incorporà l'anglicisme *bypass*, el qual en el significat mèdic té un ús molt estès, ja sigui entre els professionals sanitaris, ja sigui en els mitjans de comunicació i fins i tot, si s'escau, en la parla de la gent.[7] Vegem aquesta entrada del terme:

> ***bypass*** [angl.] [inv.] *1 m.* Anastomosi vascular quirúrgica en què un empelt de vas sanguini o un tub de material plàstic fa de pont entre l'aorta i l'artèria coronària tot eludint el segment vascular obstruït o amb estenosi. *2 m.* Derivació 2 1 .

Com és sabut, es tracta d'un anglicisme, un mot compost de la preposició *by* (pronunciada /bai/), que significa 'al llarg de, al costat de', i el mot *pass* 'passatge' (amb idèntica pronúncia que el mot català *pas*, plural *passos*). Avui la influència de l'anglès en el llenguatge científic és aclaparadora,[8] però… inevitable. Els termes anglesos penetren en totes les llengües de cultura, si bé convindria que ho fessin amb mesura i que s'adaptessin morfològicament. Hi ha estudiosos del llenguatge científic que es resisteixen a admetre qualsevol anglicisme, però no sempre el terme alternatiu resulta viable.

A propòsit de *bypass*, el professor Fernando A. Navarro, especialista en llenguatge mèdic, assenyala en el seu magne *Diccionario crítico de dudas inglés-español de medicina* (DCDIEM, *s. v. bypass*) el següent:

> Recomiendo evitar los anglicismos frecuentes «bypass», «by-pass» y «baipás», que pueden traducirse por 'derivación' (vascular, se sobreentiende) […] Se usan asimismo mucho en la práctica los términos 'puente' (o 'puente vascular'), que considero aceptables y preferibles, desde luego, al galicismo «pontaje», también de uso frecuente. Es preferible no utilizar en este sentido la palabra 'anastomosis', que con-

6. Anotem com a curiositat que l'adjectiu *ilíac -a* té un altre significat que no és del vocabulari mèdic: «Relatiu o pertanyent a Ílion (nom antic de la ciutat de Troia)».

7. Vegeu «Addició d'articles», dins *Novetats del diccionari: ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008, p. 27-130, concretament p. 42.

8. Cf. C. RIERA, «Influència de l'anglès», dins *Curs de lèxic científic*, p. 209-247.

viene reservar para las comunicaciones anatómicas o patológicas entre vasos sanguíneos; para las comunicaciones quirúrgicas es preferible hablar de 'derivación', o bien añadir el adjetivo correspondiente: 'anastomosis quirúrgica'. El uso de *bypass* en el sentido de 'derivación' es frecuente asimismo en otras muchas subespecialidades quirúrgicas, además de la cirugía cardiovascular (*gastric bypass*: derivación gástrica).

El DEM defineix el terme *bypass* com un «conducte secundari, o vàlvula que hi és situada, instal·lat en derivació respecte a un altre de principal», i en l'entrada del terme *derivació* recorda que «també és designada amb el nom de *curt circuit* [sic]». Una altra opció seria el terme *pont* (o *pont coronari*, *pont gàstric*).

Sigui com sigui, creiem que *bypass* és un terme ara ja tan implantat que es fa molt difícil de substituir-lo. Més aviat nosaltres som del parer que caldria adaptar-lo a la nostra llengua.

Notem que el DIEC2 assenyala que és un mot invariable (també ho diu explícitament el DEMCAT). Tanmateix, avui no és estrany de trobar escrita la forma plural *bypassos*, com també *baipassos,*[9] i de sentir a pronunciar aquesta darrera forma plural en català.[10]

El *Diccionario panhispánico de dudas*, de la RAE, entra la forma *baipás* amb aquesta explicació: «Adaptación gráfica propuesta para la voz inglesa *by-pass,* 'conexión artificial realizada quirúrgicamente para salvar la obstrucción de una vena o arteria'. Su plural es *baipases.* Por su arraigo entre los profesionales de la medicina, se admite el uso del anglicismo adaptado, aunque existen equivalentes españoles como *puente (aorto)coronario o derivación (aorto)coronaria*».

El diccionari Larousse (en línia), *s. v. by-pass (bypass)*, entra també el sinònim *bipasse* i aporta aquesta informació: «En orthographe traditionnelle (non réformée), avec un trait d'union ; deux orthographes possibles : *un by-passe*, *des bypasse* (invariable) ou *un bipasse, des bipasses* (avec *s*)». El *Dizionario della Lingua Italiana*, de Gabrielli Aldo, ja entra el verb *bypassare* (de *bypàsso*), que defineix així: «*v. tr.* Realizzare per mezzo di un by-pass ‖ Sottoporre all'installazione di un by-pass». Vol dir, doncs, que també les altres llengües veïnes van adaptant el neologisme, del qual ja es comencen a fer derivats.

Hi hauria, com apunta Navarro, l'alternativa del mot *derivació.* Ara bé, *derivació* ja té un altre significat en el camp mèdic («DIAGNOSI Cadascun dels punts on hom fa l'examen de l'activitat elèctrica d'una part de l'organisme, especialment en l'electrocardiograma», GDLC) i valdria més de reservar aquest terme com a

9. Exemples periodístics:
La Clínica Sagrada Família nega negligència i subratlla el risc dels bypassos gàstrics.
Fa un any que m'han operat d'una angina de pit. Poca cosa, un parell de baipassos.

10. També en castellà apareix sovint la forma adaptada *baipás*. Per exemple, en la Viquipèdia en castellà hi ha l'article *baipás coronario*, mentre que en la Viquipèdia en català hi ha l'article *derivació d'artèria coronària*.

equivalent del terme anglès *shunt*, com ja fan alguns diccionaris. Veurem, en la part dedicada a les definicions, les d'aquests termes anglesos i les dels corresponents termes catalans.

CONCLUSIÓ: Apostem per *baipàs* (masculí singular) i *baipassos* (masculí plural).

2.2.3. Els termes *glucòsid* i *glicòsid*

Com ja anotàvem en el MCC, «el polimorfisme radical, *glico-* / *gluco-*, s'explica per la duplicitat de criteris en integrar els termes procedents del grec γλυκύς ['dolç']: seguint una deficient transliteració (correspondència de signes), l'ípsilon grega (υ) del gr. γλυκ- s'ha fet correspondre a la *u* catalana,[11] però, segons el criteri de la transcripció (correspondència de sons), ha de correspondre (a través del signe llatí *y*) a la nostra *i*. Això explica que trobem en català, i també en altres llengües, les variants *glucosa* i *glicosa*, *glucèmia* i *glicèmia*, *glúcid* i *glícid*, *glucogen* i *glicogen*, *glucosúria* i *glicosúria*, etc.» (§ 60.1, nota 25). L'arrel *gluc(o)-* expressa relació amb la glucosa i *glic(o)-* expressa relació amb els hidrats de carboni en el seu conjunt.

El DIEC2 assenyala que *glicosa* és un terme obsolet i remet a *glucosa* (com ja feien el diccionari Fabra i el diccionari Corachan, sense qualificar-lo), i per al terme *glúcid* hi ha també remissió a *glícid* (vegeu DIEC2, *s. v. glicosa* i *glúcid*, respectivament).[12]

Així, doncs, el terme *glicòsid* és el nom genèric de les substàncies constituïdes per un sucre (o monoglícid) unit a un altre compost mitjançant un enllaç acetàlic o glicosídic, mentre que el terme *glucòsid* es reserva per al glicòsid constituït per glucosa. Com diu el DEMCAT: «Els glicòsids que deriven de la glucosa són anomenats glucòsids; els de la galactosa, galactòsids, etc.» (*s. v. glicòsid*).

Anotem un terme relacionat que els diccionaris catalans encara no recullen: *glicòmica*,[13] subcamp de la proteòmica.[14]

11. A partir del francès: l'ípsilon grega es pronuncia igual que la *u* francesa; el terme *glucosa* fou encunyat en 1838 pel químic francès Jean-Baptiste Dumas (1800-1884). Vegeu també el DCDIEM, *s. v. glyc-* (o *glico-*).

12. El DIEC2 no entra (per descuit o deliberadament?) l'adjectiu *glúcic -a* , que sí que enregistren els altres diccionaris:

DGLC (Fabra): «adj. Obtingut del sucre. *Àcid glúcic*».

GDLC: «*adjectiu* QUÍMICA ORGÀNICA Obtingut de glucosa. *Àcid glúcic.*»

DEM: «adj. Obtingut de la glucosa».

DEMCAT: «adj. Obtingut de la glucosa».

13. Cf. *Bioquímica*, de Berg-Tymoczko-Stryer (traducció catalana de la sisena edició nord-americana, 2007).

14. *proteòmica*: «Branca de la biologia molecular que s'ocupa de l'estudi del proteoma»; *proteoma*: «Conjunt de les proteïnes codificades per un genoma que s'expressen en un organisme, un teixit o una cèl·lula en unes circumstàncies i un temps determinats» (DEMCAT).

Conclusió: Llevat dels mots relacionats amb *glucosa*, la resta de termes procedents del grec γλυκ- (<γλυκύς 'dolç') s'escriuen amb *i*.

2.3. *Noms de marca o comercials*

Alguns noms de marca registrada o noms comercials s'han habilitat com a noms comuns i n'hi ha que ja figuren en els diccionaris generals. El cas més conegut de tots és el del mot *aspirina*, que prové del nom comercial alemany *Aspirin*, patentat per la casa Bayer.

A propòsit d'aquest mot tenim anotada en treballs nostres anteriors[15] l'etimologia correcta, que no és la que donen els diccionaris. Vegem l'entrada *aspirina* en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat) i la del GDLC que en copia l'explicació.[16]

> DECat
> ASPIRINA, de l'al. *aspirin*, mot format amb el prefix privatiu grec *a-* i el nom de la *Spiraea ulmària* [*ulmaria*], en les flors de la qual es troba l'àcid acetilsalicílic, per designar el producte sintètic fabricat sense ús d'aqueixa planta.
>
> GDLC
> *aspirina* Etimologia: de l'al. *Aspirin*, format amb el prefix privatiu gr. *a-* i el nom de la *Spiraea ulmaria*, que conté l'àcid acetilsalicílic, per indicar el medicament fabricat sense aquesta planta.

L'origen de la lletra *a-* davant de *spir*, procedent de *Spiraea*, no és el prefix grec privatiu sinó la *a* del mot *acetilació*, ja que la conversió de l'àcid salicílic en àcid acetilsalicílic requereix el pas de l'acetilació.[17]

Vegem a continuació uns quants noms de marca registrada que han passat a noms comuns i figuren en diccionaris generals de la nostra llengua. En la taula 2 n'anotem tres que tenen entrada tant en el GDLC com en el DIEC:

15. Cf. MCC, § 66; CLC, § 8.3, nota 17; «Medicaments: noms comercials i de marca», *Terminàlia*, 16 (2017), p. 29-39, concretament a la p. 34 i nota 6.

16. Semblantment el *Diccionari etimològic*, de Jordi Bruguera, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996, col·l. «Biblioteca Universitària».

17. Vegeu *La asombrosa historia de la Aspirina*, Aspirin Foundation, Londres, 1981. Anotem, a més, que la denominació llatina de l'espècie és ara *Filipendula ulmaria*, amb la denominació *Spiraea ulmaria* com a sinònim complementari; la correspondència catalana és, segons el DIEC2, *ulmària* o *reina dels prats*.

TAULA 2. *Heroïna, freó, flit*

heroïna Nom procedent de l'al. *Heroin*, patentat per la casa Bayer (*trademark*).	GDLC *f.* [diacetilmorfina, $C_{21}H_{23}NO_5$] FARMÀCIA, INDÚSTRIA FARMACÈUTICA Derivat diacetilat de la morfina, de la qual és obtingut per tractament d'aquesta amb anhídrid acètic, de gran toxicitat i capaç de crear addicció. Etimologia: de l'al. *Heroin*, der. del ll. *heros* 'heroi', per al·lusió als efectes exaltants d'aquesta droga, amb el sufix *-in*, propi de la terminologia química i biològica (cf. *-ina*).[18] DIEC2 *f.* Derivat diacetil de la morfina, de fórmula $C_{21}H_{23}NO_5$, de la qual és obtingut per tractament d'aquesta amb anhídrid acètic, i el consum del qual crea dependència.
freó Nom patentat als EUA (1932) per als fluorocarburs utilitzats en tecnologia de refrigeració (*freon* < *free(ze)* 'congelar' + *-on*, sufix arbitrari)	GDLC *m.* QUÍMICA Cadascun dels derivats halogenats (amb clor i fluor) del metà i l'età. Etimologia: del nom enregistrat *freon.* DIEC2 *m.* CLOROFLUOROCARBUR. [*clorofluorocarbur*: *m.* Carbur de clor i fluor emprat en circuits de refrigeració, en la fabricació d'escumes polimèriques i com a gas propulsor d'esprais que té una acció catalítica sobre la destrucció de l'ozó de l'estratosfera.]
flit	GDLC *m* QUÍMICA 1. Marca registrada de l'insecticida constituït per una mescla d'oli de crisantem diluït en petroli. 2. *per extensió* Qualsevol insecticida líquid aplicat per polvorització. DIEC2 *m.* Insecticida aplicat per aspersió.

FONT: Elaboració pròpia.

El terme *decalina* (*f.*), del camp de la química orgànica, és el nom registrat del decahidronaftalè i té entrada en el GDLC, com també el nom químic decahidro-

18. Sufix, del llatí *-inus, -ina*, que significa 'substància procedent de' (GDLC).

naftalè; el DIEC2 opta per entrar únicament el nom químic. Semblantment passa amb el terme *luminal*, nom registrat del fenobarbital, amb entrades en el GDLC tant per al nom de marca com per a la denominació comuna internacional (DCI),[19] mentre que el DIEC2 es limita a entrar la DCI *fenobarbital*: «*m.* Barbitúric d'acció lenta emprat com a hipnòtic».

El GDLC entra altres noms de marca com ara aquests:

> *acidol: m.* FARMÀCIA, INDÚSTRIA FARMACÈUTICA Nom comercial del clorhidrat de betaïna.
>
> *diparcol: m.* FARMÀCIA, INDÚSTRIA FARMACÈUTICA Nom registrat del dietilaminoetil fenotiazina, de fórmula $C_{18}H_{22}N_2S$.
>
> *salvarsan*: *m.* QUÍMICA ORGÀNICA i FARMÀCIA, INDÚSTRIA FARMACÈUTICA Nom enregistrat de l'arsfenamina.

La llista dels termes originàriament noms de marca del GDLC inclou: *alpax, alumag, aluman, alumel, alundum, amidol* (= diclorhidrat de 2,4-diaminofenol), *aureomicina* (= clortetraciclina), *baquelita, carbaril, cel·lofana, cel·luloide, dacró, duralumini, invar, porexpan, tefló, vaselina.*[20]

Conclusió: Caldria modificar l'etimologia del mot *aspirina* i estudiar quins noms de marca o comercials han d'entrar en els diccionaris generals de la llengua i quins no.

2.4. *Sobre les definicions d'alguns termes*

En la segona part d'aquest treball prestarem atenció a les definicions d'alguns termes de medicina i de farmàcia i, més concretament, ens fixarem, primer, en el descriptor o mot que encapçala una definició de diccionari i després ens referirem a les fórmules d'equivalència de les definicions.

La terminologia —que té com a unitat bàsica el concepte, a diferència de la lexicografia, que té com a unitat bàsica la paraula— reserva el terme *descriptor* per a referir-se al mot nuclear que aporta la caracterització semàntica bàsica del terme definit i també l'equivalència sintàctica, ja que (idealment) ha de tenir la mateixa categoria gramatical que el terme definit.

Quan es tracta de mots especialitzats que tanmateix figuren en un diccionari general, caldria procurar que el descriptor fos un mot o una unitat lèxica comprensible, almenys més comprensible pragmàticament que l'element definit. O,

19. Vegeu *Lèxic de fàrmacs* (cf. bibliografia).

20. Del GDLC, etimologia: «de l'angl. *vaseline*, marca registrada inventada el 1872 per la firma nord-americana Chesebrough Manufacturing Company, mot format irregularment amb l'al. *Was(ser)* 'aigua', el gr. *él(aion)* 'oli' i *-ine* (cf. *-ina**)». 1a font: 1917, DOrt.

dit a la inversa, cal evitar que el mot que encapçala la definició sigui menys diàfan que el terme definit. Posem exemples.

2.4.1. Definició de *bypass*

Tant el GDLC com el DIEC2 defineixen el terme *bypass* amb el descriptor *anastomosi*[21] o, si es vol, amb la unitat lèxica *anastomosi vascular quirúrgica*. Vegem-ho:

> GDLC
> *m.* CIRURGIA **Anastomosi** vascular quirúrgica en què un empelt de vas sanguini o un tub de material plàstic fa de pont entre l'aorta i l'artèria coronària tot eludint el segment vascular obstruït o estenosat.

> DIEC2
> *1 m.* **Anastomosi** vascular quirúrgica en què un empelt de vas sanguini o un tub de material plàstic fa de pont entre l'aorta i l'artèria coronària tot eludint el segment vascular obstruït o amb estenosi.
> *2 m.* Derivació 2 1.

En canvi, curiosament, un diccionari especialitzat, com ara el DEMCAT, fa servir com a descriptor del terme *bypass* la unitat lèxica *via alternativa*, que és més comprensible:

> DEMCAT
> *m.* **Via alternativa** que crea un cirurgià mitjançant una vena o un conducte per salvar una obstrucció arterial o digestiva o per provocar que, per un segment de conducte, no hi circuli res.

Més amunt, parlant d'una possible alternativa catalana al mot *bypass*, apuntàvem el terme *derivació,* per al qual el GDLC dona la definició següent:

> CIRURGIA Desviació artificial de sang, líquids, processos inflamatoris, etc., d'una part a una altra.

Deixant de banda el fet d'una mala redacció (què vol dir «desviació […] de processos inflamatoris»?), no és clar si aquesta definició correspon a *bypass* o a *shunt*.

21. El terme *anastomosi* deriva del grec (ἀνα-στόμωσις 'embocadura', compost de ἀνά 'cap amunt' i de στόμα 'boca' i el sufix -ωσι '-osi'), en el sentit que dos vasos (o nervis) desemboquen en un tercer, o que les boques de dos conductes orgànics es comuniquen (cf. DEM, *s. v. anastomosi*).

Recentment (i posteriorment a la primera redacció d'aquest article) aquesta definició del GDLC ha estat canviada —i millorada— per aquesta altra:

> CIRURGIA Procediment quirúrgic que consisteix a alterar la via de trànsit dels continguts d'un segment d'un conducte (tub digestiu, vas sanguini, etc.).

L'entrada *derivació* en el DEMCAT duu la definició següent, amb la correspondència anglesa *shunt*:

> Desviació de la sang o d'altres líquids orgànics a través de noves vies, que poden ser normals, patològiques o artificials.

Potser podríem dir que el *shunt* pot ser normal o patològic, no pas artificial: la quantificació del raig en la comunicació de sang o líquid entre dos vasos o cavitats (segons el diferencial de pressió, de més a menys) a conseqüència d'un forat natural o patològic, mentre que el *bypass* és fer un pont, saltar-se l'obstacle, per exemple comunicar l'artèria subclàvia amb una artèria coronària a través de l'artèria mamària.[22]

2.4.2. Definició dels glícids

Els glícids (també anomenats *carbohidrats*, compostos de carboni, hidrogen i oxigen) són una de les quatre classes principals de biomolècules (juntament amb les proteïnes, els àcids nucleics i els lípids).[23]

En el DIEC2, per a trobar un descriptor diàfan o transparent del terme *glucosa* calen quatre cerques posteriors en el diccionari. Vegem-ho (subratllem el descriptor):

> **glucosa** *f.* Aldohexosa molt abundant a la natura, de fórmula empírica $C_6H_{12}O_6$, que es troba a la sang, als fruits i en altres parts de molts vegetals i també combinada en glucòsids, oligosacàrids i polisacàrids.
>
> **aldohexosa** *f.* Hexosa que conté un grup aldehídic.
>
> **hexosa** *f.* Monosacàrid la molècula del qual conté sis àtoms de carboni.
>
> **monosacàrid** *m.* Glícid de fórmula general $(CH_2O)_n$ constituït per un polihidroxialdehid o una polihidroxicetona.

22. Agraïm al cardiòleg doctor Màrius Petit l'explicació sobre els termes *shunt* i *bypass*.

23. Els glícids es divideixen en tres classes principals: 1) monosacàrids (glucosa, galactosa, fructosa), 2) disacàrids (sacarosa, lactosa, maltosa) i 3) oligosacàrids (glicogen, midó, cel·lulosa).

> **glícid** *m.* Substància orgànica que és un polihidroxialdehid o una polihidroxicetona, un derivat d'aquests compostos o un dels seus polímers.

És a dir, *glucosa* té per descriptor *aldohexosa*, *aldohexosa* té per descriptor *hexosa*, *hexosa* té per descriptor *monosacàrid*, *monosacàrid* té per descriptor *glícid* i *glícid* té per descriptor *substància orgànica*.

> *glucosa → aldohexosa → hexosa → monosacàrid → glícid → substància orgànica.*

Fabra, en el seu DGLC, definia *glucosa* fent ús del descriptor *sucre*:

> ***glucosa***: *f.* Sucre del raïm i altres fruites, $C_6H_{12}O_6$, dextrosa, glicosa. / Hexosa, qualsevol sucre de la fórmula $C_6H_{12}O_6$.

Considerant els diccionaris d'altres llengües,[24] cal dir que hi ha diversitat de criteri a l'hora de triar el descriptor per a aquest terme. Així, per exemple, en anglès, el *Cambridge Dictionary* defineix *glucose* fent referència a *sucre* («a kind of sugar found in the juice of fruit»), semblantment fa l'*Oxford Advanced American Dictionary* («a simple type of sugar that is an important energy source in living things and that is a part of many carbohydrates»), mentre que el *Diccionario de la lengua española* de la RAE[25] opta pel descriptor *aldohexosa* (si bé per a *fructosa* i *galactosa* sí que fa servir el descriptor *azúcar*, mentre que el DIEC2 té per descriptors d'aquests dos termes *cetohexosa* i *hexosa*, respectivament). El *Dizionario della Lingua Italiana*, de Gabrielli Aldo, fa servir el descriptor *composto organico* («*glucosio*: composto organico, carbohidrato monosacaride (zucchero)»), mentre que els diccionaris francesos (*s. v. glucose*) solen distingir entre una definició general, amb el descriptor *sucre* («Sucre le plus repándu dans la nature sous forme libre (dextrose) ou combinée et obtenu industriellement par hydrolyse de l'amidon ou de la fécule»), i una definició especialitzada amb el descriptor *aldohexose* (com fa, per exemple, el diccionari en línia del Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales).

En la definició dels disacàrids *sacarosa* i *lactosa* sí que el DIEC2 fa servir el descriptor *sucre* (com ja feia Fabra en el DGLC).

2.4.3. Altres termes

Vegem a continuació, en la taula 3, altres termes, amb els descriptors i la definició que en donen els nostres diccionaris, triats expressament per fer veure que no sempre el descriptor és més diàfan o transparent que el terme definit.

24. Edicions en línia.
25. Edició del Tricentenario (actualització 2019).

Taula 3. *Alèxia, delirium tremens, midó, acetilació*

Diccionari	*Terme*	*Descriptor*	*Definició*
GDLC	*alèxia*	agnòsia / ceguesa verbal	*f.* PATOLOGIA 1. Agnòsia que comporta la pèrdua de la facultat de llegir. 2. Ceguesa verbal.
DIEC2	*alèxia*	incapacitat	*f.* Incapacitat d'entendre el llenguatge escrit deguda a una afecció cerebral.
DEMCAT	*alèxia*	pèrdua	*f.* Pèrdua completa de la capacitat de lectura i comprensió del llenguatge escrit produïda per una lesió cerebral.
DGLC	*delírium trèmens*[26]	malaltia	*m.* Malaltia produïda per l'ús excessiu i prolongat de les begudes alcohòliques i caracteritzada per terribles al·lucinacions i tremolor de mans i llengua.
DIEC2	*delirium tremens*	psicosi	*m.* [LC] [PS] [MD] Psicosi tòxica associada a l'alcoholisme crònic, caracteritzada per terribles al·lucinacions i tremolors.
DGLC	*midó*	substància	*m.* Substància blanca, inodora, insípida, granular o pulverulenta, $C_6H_{10}O_5$, que abunda en les plantes, esp. en llavors, i que, escalfada amb aigua, dóna un líquid viscós que esdevé una pasta en refredar-se. *Midó d'arròs.*
DIEC2	*midó*	mescla d'amilopectina i amilosa	*m.* Mescla d'amilopectina i amilosa que abunda en les plantes, especialment en les llavors, on és el component principal de les reserves de glícids, emprada en alimentació i farmàcia i per a donar aprest als teixits. *Midó d'arròs.*

26. Terme del llatí científic encunyat en 1813 pel doctor Thomas Sutton (1767-1835). Notem que Fabra va anostrar aquesta unitat lèxica o terme sintagmàtic amb accent gràfic en cada mot i concedint-li entrada pròpia en el diccionari. El GDLC (*s. v. delirium tremens*) duu una nota que diu: «Abans de l'*Ortografia* de l'IEC del 2016 s'escrivia **delírium trèmens**» (o sigui amb accents). Tant el DEM com el DIEC2 grafien el terme sense accents, com a llatinisme no adaptat, mentre que en el DEMCAT figura altra vegada amb accents.

TAULA 3. *Alèxia, delirium tremens, midó, acetilació (Continuació)*

Diccionari	*Terme*	*Descriptor*	*Definició*
GDLC	*acetilació*	acilació	*f.* QUÍMICA ORGÀNICA Acilació en la qual és fixat el grup acetil.
DIEC2	*acetilació*	reacció	*f.* [QU] Reacció d'introducció d'un grup acetil en una molècula orgànica.

FONT: Elaboració pròpia.

Observem, a tall d'exemple, que per als termes *alèxia*, *delirium tremens* i *midó* el GDLC i, a vegades, el DIEC2 fan servir descriptors menys transparents que els d'altres diccionaris.

Passem finalment a parlar de les fórmules d'equivalència de les definicions.

Com acabem de veure, el descriptor sol coincidir pel que fa a la categoria gramatical amb el terme definit, si bé són habituals (quan el criteri és lexicogràfic i no pròpiament terminològic) fórmules per a aconseguir una equivalència sintàctica, com *dit de*, *que*, *relatiu o pertanyent a* (o *relatiu a* sol), *consistent en, semblant a*, en el cas dels adjectius.[27] Vegem alguns exemples d'aquestes fórmules d'equivalència en la taula 4.

TAULA 4. *Fórmules d'equivalència*

Diccionari	*Terme*	*Fórmula d'equivalència*	*Definició*
GDLC	*dentifrici dentifrícia*	*dit de*	*adjectiu* i *masculí* COSMÈTICA Dit de la substància emprada per a netejar-se les dents.
DIEC2	*dentifrici -ícia*	*que*	*adj.* Que s'empra per a netejar les dents. *Pasta dentifrícia.*
DEMCAT	*dentifrici -ícia*	*que*	*adj.* Que serveix per a netejar les dents.
DIEC2	*desodorant*[28]	*que*	*adj.* Que desodora.

27. Cf. TERMCAT, *La definició terminològica.*

28. Anotem, com a curiositat idiomàtica, que el substantiu *desodorant* (en angl. *deodorant*) és format a partir del mot llatí *odor -oris*, que significa 'olor' (el verb català *odorar* és sinònim de *olorar*), de manera que, pròpiament, *des-odorant* seria «treure l'olor», quan en realitat un desodorant és una «substància emprada per a eliminar les pudors i per a evitar-ne la formació» (DIEC2, *s. v. desodorant*).

Taula 4. *Fórmules d'equivalència (Continuació)*

Diccionari	*Terme*	*Fórmula d'equivalència*	*Definició*
DIEC2	*univitel·lí -ina*	*que*	*adj.* Que, essent bessó d'un altre, s'ha format a partir d'un mateix òvul.
DEM, DEMCAT	*univitel·lí -ina*	*dit de*	adj. Dit de cadascun dels bessons formats a partir d'un sol òvul.
DGLC	*pneumònic -a*	*relatiu o pertanyent a*	*adj.* Relatiu o pertanyent als pulmons. / *adj.* Relatiu o pertanyent a la pneumònia.
DIEC	*pneumònic -a*	*relatiu o pertanyent a*	*1 adj.* Relatiu o pertanyent als pulmons. *2 adj.* Relatiu o pertanyent a la pneumònia.
DGLC, GDLC, DIEC2	*quilós -osa*	*consistent en / semblant a*	*adj.* Consistent en quil. Semblant al quil.
DIEC	*meningi -íngia*	*relatiu a*	*adj.* Relatiu a les meninges.

Font: Elaboració pròpia.

Aquestes fórmules d'equivalència serveixen a la lexicografia per a establir els significats dels adjectius, en aquest cas,[29] prescindint de l'àrea temàtica.

Bibliografia

CLC = Riera, Carles (1998). *Curs de lèxic científic*: *1 Teoria*. Barcelona: Claret.
Corachan, Manuel (dir.) (1936). *Diccionari de medicina*. Barcelona: Salvat.
DCDIEM = Navarro, Fernando A. (2006). *Diccionario crítico de dudas inglés-español de medicina*. Madrid: McGraw-Hill-Interamericana.
DECat = Coromines, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: "la Caixa". 9 v.
DEM = Casassas, Oriol (dir.) (1990). *Diccionari enciclopèdic de medicina*. Barcelona: Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears: Enciclopèdia Catalana.
DEMCAT = nova versió del DEM.

29. Quant als noms substantius i als verbs, existeixen altres fórmules d'equivalència.

DGLC = Fabra, Pompeu (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Catalònia. [7a ed., 1977]
DIEC = Institut d'Estudis Catalans (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. 1a ed. València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll; Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
DIEC2 = Institut d'Estudis Catalans (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana.
GDLC = *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998.
LF = Col·legi de Farmacèutics de Barcelona; TERMCAT, Centre de Terminologia (2008). *Lèxic de fàrmacs* [en línia]. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia. <www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/12> [Consulta: 22 d'octubre 2020].
MCC = Riera, Carles (1992). *Manual de català científic. Orientacions lingüístiques.* Barcelona: Claret. [2a ed., 1993]
TERMCAT (2009). *La definició terminològica*. Vic: Eumo; Barcelona: TERMCAT, Centre de terminologia.

Carles Riera
Universitat Ramon Llull

3. Reflexions a partir d'aspectes de la botànica i d'altres àmbits de la biologia[30]

3.1. *Introducció*

Aquest treball prové d'una intervenció a la taula rodona titulada «La definició dels termes en el diccionari general i en l'especialitzat», en el marc de la XVII Jornada de la Societat Catalana de Terminologia (SCATERM). La intervenció es va desenvolupar a partir d'un qüestionari orientatiu, amb nou preguntes, que el coordinador de la taula rodona, Jaume Martí, va fer arribar a tots els ponents. Encara que les respostes a cadascuna de les preguntes difereixen en llargària i profunditat i que l'ordre d'algunes preguntes ha estat alterat, he trobat pertinent, per al desenvolupament del meu argumentari, de seguir el mateix fil conductor en aquest text, amb les idees que vaig expressar a la taula rodona, en alguns casos afegint-n'hi d'altres que no hi van ser expressades —algunes de les quals deriven d'afirmacions sentides a la jornada— i, en ocasions, remetent a treballs anteriors per a més detalls.

Les idees que vaig poder aportar a la taula rodona i que ara puc plasmar aquí

30. Aquest article correspon a la intervenció de Joan Vallès en la taula rodona de la XVII Jornada de la SCATERM: «La terminologia del diccionari» (22 d'octubre de 2020).

provenen no pas d'un especialista en lexicologia, lexicografia o terminologia, sinó d'un usuari motivat i crític del llenguatge d'especialitat de la botànica i, en general, de la biologia. Amb això no em vull pas treure responsabilitats per obvietats que pugui dir o incorreccions tècniques en què pugui caure, sinó simplement indicar que, a diferència de les altres persones que van intervenir a la taula rodona, puc parlar més com a persona que usa els termes que no pas com a especialista sobre ells.

3.2. *L'adjectiu «general» del sintagma «diccionari general», podria justificar, per al diccionari, la presència d'elements dels llenguatges d'especialitat al costat dels del llenguatge comú?*

Segons la meva visió, la resposta és ben clara (la qual cosa no s'esdevé pas en totes les preguntes, com hom veurà a continuació): sí, sens dubte. Molt de llenguatge d'especialitat és alhora comú. *Pandèmia*, *coronavirus*, *COVID-19* (encara que potser poca gent que ho empra sap que *COVID* vol dir '*coronavirus disease*' i que *19* indica que la malaltia va ser tipificada el 2019), *PCR* (encara que molts usuaris probablement no saben que és l'acrònim de *polymerase chain reaction* 'reacció en cadena per la polimerasa'), *antigen*, *taxa d'infecció*, *cures intensives*, *reinfecció*, *hidroxicloroquina*, *ultracongelador*, *capacitat d'infecció*, *vacuna* i tants d'altres termes que ara mateix són en boca de tothom a causa del violent atac del virus SARS-CoV-2 pertanyen a llenguatges d'especialitat, així com és el cas de molts altres termes dels àmbits més diversos de les disciplines científiques que han anat entrant en el lèxic quotidià. Això no fa que deixin de ser usats pels especialistes, tot i que ja no en siguin patrimoni privatiu, i marca una línia cada cop més difusa entre el lèxic corrent de la llengua i almenys una bona part de l'especialitzat (vegeu la pregunta de l'apartat 3.3).

Per tant, per a mi és indubtable que un diccionari general no pot incloure només paraules del llenguatge comú, sinó que ha de contenir termes dels d'especialitat; si no, caldrà (re)considerar el que es considera comú, la qual cosa es planteja a la pregunta de l'apartat 3.3, tot fent-hi entrar mots o accepcions dels àmbits cientificotècnics. Tinc la convicció que un diccionari general ha de ser una eina per a establir allò que un parlant almenys mitjanament culte d'una llengua pot dir, escriure, sentir o llegir algun cop, deixant a part, és clar, les missions més evidents d'un corpus lexicogràfic, com ara presentar la riquesa d'una llengua, establir-ne la normativa o servir d'eina d'aprenentatge. Els meus professors de català en els cursos no oficials, però tolerats, del Servei d'Ensenyament del Català a la primera meitat dels anys 1970, Maria Verdaguer i Ernest Fortiana, ens recomanaven de llegir cada vespre almenys un parell de pàgines del diccionari (en aquells moments, del Fabra), en un intent per a preparar-nos per a interpretar un dia o un altre qualsevol

dels mots que hi figuraven. Penso que aquesta actitud o estratègia docent (que un temps vaig practicar, tot i que no sempre les pàgines que tocaven enganxessin com una novel·la que ens agradés) reflecteix la idea que totes les entrades del diccionari general són interessants, no se'ns demanava pas de saltar-nos les definicions de noms de composts químics, fenòmens físics, minerals o plantes (i, justament, el Fabra és un diccionari que, com veurem a la pregunta de l'apartat 3.8, conté força lèxic d'especialitat).

3.3. *Quina és, conceptualment, la línia divisòria entre «comú» (o «general») i «especialitzat» (o «cientificotècnic»)?*

Conceptualment, no sé pas si ho sé. Si de cas, diria que podem considerar únicament especialitzats els termes dels diferents àmbits particulars del saber que (encara) no són objecte d'ús més o menys habitual i generalitzat entre els parlants. Veig la diferència més quantitativa (en un diccionari especialitzat hi ha més termes de l'especialitat que en un de general, perquè hi ha tant els que han passat també al llenguatge comú i els que per ara no ho han fet) que no pas qualitativa (de qualitat de la definició). Per a continuar amb un exemple anterior, *coronavirus* és avui en dia un terme que no deixa de ser d'especialitat, però que, alhora, és ben popular; però *coronavírids*, nom de la família a la qual pertanyen els coronavirus segons l'International Commitee on Taxonomy of Viruses, ha quedat restringit al domini d'especialitat. Així, doncs, aquest exemple *coronavirus* seria alhora un terme de llenguatge d'especialitat i una paraula del lèxic comú, mentre que *coronavírid* quedaria restringit, almenys per ara, al primer dels dos nivells.

Molt sovint s'atribueix als termes científics una mena de dificultat o ininteligibilitat que no dic pas que en algun cas no puguin tenir, però que en ocasions és perfectament compartida amb paraules del llenguatge general. Per a esmentar-ne dues d'aquestes darreres, proposo *inscriptible* i *acunçar*. Malgrat que no rarament sentim usat *indescriptible*, jo no tinc consciència d'haver sentit mai *inscriptible* («que es pot inscriure»; DIEC2, consultat en línia per a tots els exemples esmentats en aquest treball) i penso que molta gent estaria d'acord a qualificar-lo de terme abstrús (mot aquest darrer, per cert, igualment no gaire senzill ni evident). Per a *acunçar*, el DIEC2 dona dues accepcions, una del lèxic comú («arranjar amb art») i una altra a la vegada del lèxic comú i de l'especialitzat de la indústria («llavorar, polir, (pedres precioses)»). La dificultat d'aquesta paraula, que tampoc no em sembla que sigui gaire coneguda i usada, és independent de si la considerem mot del lèxic comú o terme del llenguatge d'una especialitat.

Aquesta consideració, que em sembla força estesa entre la població, de la dificultat intrínseca del lèxic cientificotècnic em duu a una reflexió que fa temps

que em faig i que comparteixo amb estudiants, col·legues i amics. En l'àmbit lingüístic (i més enllà, però aquí toquem aquest), allò que prové de la ciència i la tècnica espanta, mentre que allò que és del llenguatge establert com a col·loquial, no, tot i que a vegades és tan complex o més. Sempre dic als meus estudiants de botànica que, malgrat els seus apriorismes, no és més difícil de dir i escriure bé *Quercus suber* (nom científic de l'alzina surera) que *Arnold Schwarzenegger* (nom d'un actor, no pas dels més de moda ara, però que em va bé com a terme ortogràficament complicat). Un nom científic d'una planta (o d'un fong o d'un animal o d'un microorganisme) no només concerneix especialistes botànics (o micòlegs o zoòlegs o microbiòlegs), sinó que sovint l'han de fer servir persones que tenen relació amb productes medicinals o alimentaris, jardiners i comerciants de plantes ornamentals o personal que treballa en duanes, per a posar només alguns exemples, i hauria de ser patrimoni comú, si més no del parlant culte. De la mateixa manera, no ha pas d'espantar més *sincàrpic* que *inscriptible*. A més, així com hi ha termes que pertanyen a diversos àmbits del llenguatge d'especialitat (les interfícies entre molts camps són permeables; a la pregunta de l'apartat 3.5 veurem un cas a cavall de la botànica i la química, tractant del terme *aromàtic*), també n'hi ha, com hem vist en algun exemple, que pertanyen alhora al lèxic d'ús corrent i al d'algun àmbit cientificotècnic. Penso que els diccionaris generals (vegeu també les consideracions que faig a la pregunta de l'apartat 3.4) han de contribuir a enderrocar el mur que encara existeix entre el que s'ha anomenat «les dues cultures» (Snow, 1965).

3.4. *Les tecnologies digitals permetrien tenir un sol diccionari, complet, amb els mots comuns i els termes, tractats adequadament tant els uns com els altres?*

També responc, com a la pregunta de l'apartat 3.2, que considero que sí, sens dubte, tot i que, en aquest cas, al final hauré de matisar-ho un xic. No soc especialista en tecnologies digitals, però sí que en soc usuari i estic convençut que es podria fer un diccionari que, essent general, contingués molts elements del llenguatge d'especialitat. El DIEC, ara mateix, ja en conté força, i el nou diccionari normatiu que l'Institut d'Estudis Catalans prepara segur que en contindrà tants o més, però, des del punt de vista tècnic, no hi hauria d'haver inconvenient a convertir el diccionari general en un d'almenys semiespecialitzat, amb tots els termes tècnics als quals hem fet esment abans i que hagin entrat al lèxic comú i, ben probablement, alguns més.

De totes maneres, és gairebé segur que pretendre obtenir un únic diccionari el faria enorme, es tractaria d'una enciclopèdia completa, de manera que, essent realistes, ens hauríem d'acontentar amb un diccionari general que contingués una

quantitat rellevant de termes d'especialitat que abastin una franja lleugerament superior a la dels que han passat clarament al lèxic comú. Per tant, això no anullaria pas, a parer meu, els diccionaris d'especialitat, que continuarien essent més nombrosos en termes de cada àmbit que no pas aquest diccionari general i semiespecialitzat de què hem parlat.

3.5. *Han de ser diferents les definicions d'un terme al diccionari especialitzat i al diccionari general?*

Jo penso que no o almenys no pas gaire. En molts casos el que és més complicat del terme d'especialitat és la seva forma, a vegades inintel·ligible per a qui no sàpiga llatí o grec. En pot ser un bon exemple *ensiforme*, terme d'ús popular nul que s'aplica en botànica a algunes fulles. La definició del diccionari normatiu de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2), «que té forma d'espasa», esvaeix tots els dubtes i no ha pas de ser gaire diferent de la d'un diccionari d'especialitat, que per a aquest cas és exactament igual, seguida d'una nota que indica que «s'aplica a les fulles que amb marges paral·lels i un àpex que s'estreny bruscament, com la fulla d'un lliri» (Aguilella i Puche, 2004). Semblantment, *acinaciforme*, terme, com l'anterior, gens emprat popularment, té definicions ben semblants en diccionaris generals i d'especialitat: «que té forma de simitarra» (DIEC2) i «*en forma de espada; dícese generalmente de las hojas triláteras algo arqueadas*», tot relacionant l'etimologia del mot amb la denominació llatina d'un alfange o espasa corba, com una simitarra (Font, 1953).

Relacionat amb la consideració de si les definicions han de ser iguals o diferents convé plantejar una altra pregunta que, en el fons, és bàsicament del mateix tema. Cal que els diccionaris generals incloguin accepcions especialitzades d'alguns termes que també en tenen del llenguatge comú? Des del meu punt de vista, coherentment amb el que penso de les definicions, sí que cal. El DIEC2, defineix *espècia* com a «substància vegetal aromàtica o picant que s'empra per a condimentar el menjar, com pebre, safrà, canyella, claus». Si hi consultem *aromàtic*, hi trobem dues accepcions, «que té aroma» i «en quím., que conté un o més nuclis benzènics, s'aplica als compostos orgànics cíclics». Ambdues accepcions són relacionades, ja que els composts aromàtics són importants entre els que donen l'aroma a les espècies. Remarquem que el *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra, 1932) ja conté totes dues accepcions. Llavors, penso que no té sentit que un diccionari també de caire general (Tomàs, 1994) només defineixi *aromàtic* com «que té aroma, que fa bona olor». De fet, n'hi pot haver un, de sentit, el d'estalviar espai en una obra editada en paper, que es pot entendre; de cap manera aquest comentari vol desqualificar el diccionari que he esmentat, que em sembla ben digne, simplement em serveix d'exemple per a dir que la segona accepció (la

cientificotècnica) de *aromàtic* no molesta pas (en el límit, si algú no hi té interès es quedarà només amb la primera, de lèxic corrent), ans al contrari, complementa i afegeix interès a un diccionari general.

3.6. *Quines exigències han de satisfer les definicions dels termes al diccionari general?*

Intel·ligibilitat i precisió. Si s'acompleixen aquestes dues condicions, que han de ser comunes a un diccionari general i un d'especialitat, les definicions seran clares i entenedores. Complemento aquest argument a la pregunta de l'apartat 3.7, que hi és molt relacionada.

3.7. *Hi pot haver matisos transgressors en definicions de termes al diccionari general?*

Quan vaig llegir per primer cop aquesta pregunta, vaig demanar al coordinador de la taula rodona, que l'havia redactada, que m'aclarís per on anava. Em va respondre que volia saber què pensàvem de la possibilitat d'incórrer en petites inexactituds per a facilitar la comprensió d'alguna definició. La meva primera resposta va ser que suposava que sí que podia passar allò que es plantejava, però que no tenia pas clar si realment calia que passés. Per a mi, la intel·ligibilitat i la precisió —a què m'he referit a la pregunta de l'apartat 3.6— juntes exclouen inexactituds, transaccions o alguna altra mena de concessió. Després, hi he rumiat un xic i continuo convençut del mateix. No cal desviar-se gaire o gens de definicions exactament ajustades a la realitat. Sí que penso que això, com tot, pot tenir alguna excepció, però em sembla que, encara que en alguna definició complicada calgui remetre (implícitament) a altres termes que també caldrà buscar al diccionari, no veig un gran problema a no admetre'n gaires, d'excepcions. En poso un exemple del meu àmbit de docència i recerca, la definició de *pistil* del DIEC2, «òrgan de les flors de les angiospermes que enclou dintre seu els primordis seminals, constituït normalment per ovari, estil i estigma, que en els gineceus apocàrpics correspon a cadascun dels carpels i en els sincàrpics, al conjunt de carpels soldats». Segons el grau de formació botànica (que, finalment, no hauria de deixar de ser cultura general) de l'usuari que la cerqui, l'entendrà completament o li caldrà anar a les definicions al mateix diccionari d'entre un i nou dels següents termes: *angiosperma*, *primordi seminal*, *ovari*, *estil*, *estigma*, *gineceu*, *carpel*, *apocàrpic* i *sincàrpic*. Partint de la base que la part de població que consulta els diccionaris generals (desconec quin percentatge del total representa, tinc tendència a creure que un de petit) és, com hem dit abans, almenys mitjanament culta no ha de ser un gran esforç la cerca complementària, que segurament es reduirà a

pocs dels nou termes. Per a simplificar aquesta definició (no dic pas que pensi que calgui fer-ho) hom podria, certament, retallar-la de manera que no seria tan exacta: si volíem ser dràstics, es podria estalviar tot el que ve a continuació de *primordis seminals*, però aleshores el text seria molt menys informatiu. Una altra opció seria —i en aquest cas no reduiria l'exactitud de la definició— substituir almenys alguns dels nou termes esmentats per llurs definicions, però això allargaria força la descripció de *pistil*. Em reafirmo, doncs, que, llevat excepcions que es vegi clar que ho requereixen importantment, no considero necessàries les desviacions.

3.8. *El català, per la situació anòmala que suporta, ha d'actuar amb criteris diferents dels que s'apliquen en les llengües en situacions normals?*

Aquesta és una altra de les preguntes que puc respondre amb rotunditat. Si es tracta de criteris a la baixa, no hem d'imitar altres llengües ni que estiguin en situacions d'ús molt millors que la nostra (la qual cosa no és pas difícil entre les anomenades llengües de cultura —si és que no totes ho són—). Per contra, si es tracta de criteris de més qualitat, no hem pas de dubtar a adherir-nos-hi i aplicar-los. Exposaré aquí —breument, perquè aquest tema ha sigut extensament tractat en publicacions que citaré— un exemple que també prové de la botànica i que mostra, precisament, un aspecte en el qual el diccionari normatiu de la llengua catalana ha estat i és capdavanter.

En el *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra, 1932) el lèxic cientifico-tècnic hi té una presència important. La formació de Pompeu Fabra com a enginyer i els seus anys de professor universitari de química hi devien tenir a veure. A més, Fabra va demanar suport a especialistes d'àrees diverses, la qual cosa va fer del diccionari una obra més sòlida que la que hauria pogut fer una persona sola, fins i tot una de tan capacitada com Fabra. En el camp de la botànica, Fabra va tenir com a col·laboradors Pius Font i Quer i Miquel de Garganta. La relació entre tots tres durant l'elaboració del diccionari ha estat força estudiada i qui en vulgui detalls pot consultar Garganta (1968), Riera i Vallès (1991) i Vallès (2007, 2020). Ara en donaré algun detall que considero pertinent per a respondre la pregunta de què es tracta ara.

Les definicions dels termes de botànica ocupen 112 pàgines del diccionari Fabra imprès en la primera edició, que té 1.782 pàgines de mots i definicions (és a dir, sense comptar els texts introductoris), és a dir un 6,3 % del total. Garganta (1968) afirma que «Fabra demostrà la preferència que tenia per la botànica» i això és sens dubte cert, però si repassem la presència al diccionari d'altres disciplines científiques, com la zoologia, la física o la química, ens adonem que també hi és rellevant. A part de la importància, en nombre de termes o en extensió, que la bo-

tànica (i l'àmbit cientificotècnic en general) té al diccionari, voldria remarcar un aspecte en què Fabra va ser pioner i que va atorgar al seu diccionari i, de retruc, al diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, que n'ha estat hereu i successor, un bon valor afegit: la presència dels noms científics de les plantes (i també dels fongs i dels animals) en les definicions. Els noms científics dels éssers vius són una marca que permet identificar de manera inequívoca (per més que hi pugui haver conflictes de sinonímia i de prioritat entre ells, que s'acaben resolent) l'organisme en qüestió i, doncs, són un excel·lent complement a la resta de la definició que se'n faci en un diccionari. És clar que la simple equivalència entre *alzina surera* i *Quercus suber* —per a repetir l'exemple abans esmentat— seria suficient per a definir el fitònim en qüestió, però és lògic que un diccionari en dugui també una mínima descripció. Com he dit més amunt, el nom científic no és de cap manera patrimoni ni centre d'interès dels especialistes, per la qual cosa és ben pertinent que aparegui en un diccionari. Algun de prestigiós com, en anglès, el Merriam-Webster (consultat en línia) incorpora també els noms científics, però molts de llengües de prestigi com el francès o l'espanyol no ho fan pas i el DIEC2 continua essent, tot partint del diccionari Fabra, capdavanter en aquest tema.

Aquest és un bon exemple d'aplicació, en el cas del diccionari general normatiu català, de criteris diferents dels que fan servir llengües amb una situació legal i sociolingüística molt millor, i clarament d'ús d'un criteri de més qualitat, que penso que és el que convé de fer. N'és una prova el fet que la Real Academia Española preveu des de fa ja un cert temps de seguir el mateix criteri d'incorporació dels noms científics dels éssers vius al seu diccionari normatiu, tot emmirallant-se en el DIEC. De moment, tenen la previsió de posar els noms científics en el diccionari digital. Per començar-ho, i pel que fa als noms de vegetals, la institució va signar un conveni amb el Real Jardín Botánico de Madrid (Inés Fernández Ordóñez, comunicació personal, 16 de novembre de 2018). Lamentablement, per qüestions burocràtiques diverses, avui encara no han començat els treballs, però hi continua havent la voluntat de fer-los (Gonzalo Nieto-Feliner, comunicació personal, 27 d'octubre de 2020) i, ho reitero, per la influència positiva d'un criteri de qualitat adoptat pel diccionari normatiu del català des de Fabra fins ara.

3.9. *Les definicions dels diccionaris especialitzats podrien (o haurien de) ser intel·ligibles per a persones cultes, més enllà dels estrictes nuclis d'experts?*

Aquesta és una altra qüestió a la qual no dubto gens a respondre afirmativament, per dues raons que ja he evocat en les línies precedents. D'una banda, les persones cultes no haurien de mostrar cap mena de reticència envers els termes cientificotècnics, com en general no en mostren envers els mots del lèxic comú (encara que siguin poc usats com *inscriptible* o *acunçar* que hem esmentat abans)

o d'àmbits especialitzats que se solen considerar patrimoni cultural corrent, com ara l'esport (*orsai* és, d'entrada, un terme tan opac com *ensiforme*). D'altra banda, si les definicions dels diccionaris especialitzats (o, hi afegeixo, les definicions dels nombrosos termes de llenguatge d'especialitats que hi ha d'haver en els diccionaris generals) acompleixen les condicions d'intel·ligibilitat (basada en la claredat) i precisió, encara que siguin complexes i, per a entendre-les mínimament, calgui recórrer a llegir les definicions d'altres termes, han de permetre a l'usuari culte copsar el significat d'una bona majoria de termes d'especialitat. Dit amb altres paraules, penso que els redactors de definicions de termes cientificotècnics (ja sigui per a diccionaris generals o d'especialitat) han de tenir una cura especial (sabent que les disciplines concernides a vegades espanten la població general) a, sense abaixar el nivell científic requerit, fer-les entenedores a un sector més ampli que el constituït pels estrictes especialistes de l'àrea.

3.10. *Com s'ha de tractar la neologia terminològica als diccionaris?*

Els neologismes són del tot imprescindibles, en el llenguatge corrent i, molt més encara, en el lèxic cientificotècnic. Els nous termes s'hi han d'anar incorporant a mesura que siguin normalitzats i, a parer meu, només ho haurien de ser quan es comprovi que tenen estabilitat i previsió raonable de continuïtat. Probablement la meva posició, que pot semblar —però no ho és pas— reticent enfront de la neologia, ha sigut influïda pel fet que en el meu camp de treball, la botànica, es proposen o se cerquen molt sovint neologismes en fitònims per a plantes exòtiques objecte de comerç (en alimentació o, encara més freqüentment, en jardineria o flora ornamental en general) o que han de ser esmentades en alguna obra escrita traduïda o en reportatges de televisió, entre altres casos. En moltes ocasions tinc la sensació que es busca un nom per a una planta que no ha estat mai entre nosaltres i sobre la qual no hi ha cap indici per a pensar que hi serà. Em sembla que no convé de crear neologismes efímers. Els noms científics, als quals he al·ludit diversos cops en aquest text, poden ser de gran ajut en aquest cas; vegeu l'exemple que vindrà tot seguit.

Tal com vaig fer a la taula rodona que ha originat aquest escrit, transcriuré un intercanvi de missatges d'una qüestió que el servei de consultes del TERMCAT em va plantejar el maig del 2019. M'hi deien «hem rebut una consulta de l'Editorial Dalmau (una editorial prestigiosa i amb molta cura per la llengua) sobre el nom català d'una planta de jardí que ha d'aparèixer en un llibre de jardineria que estan a punt de publicar: la planta en qüestió és *Juniperus ×pfitzeriana*» i demanaven la meva opinió sobre un possible nom català per a la planta esmentada. Jo hi vaig respondre: «jo no soc pas partidari de crear noms de plantes —ja us ho he dit molts cops— si no es mostra que és ben necessari, i per a mi ho és si la planta en qüestió

duu molt de temps entre nosaltres i no és una moda passatgera, la qual cosa s'ha d'anar veient en cada cas. Si no, correm el risc d'anar acumulant noms per a plantes que no duraran gens». La solució que van adoptar va ser: «proposarem dir-ne savina com a genèric amb acompanyament del nom científic en qüestió».

La solució adoptada pel TERMCAT em sembla prudent i adequada. Certament, hauríem pogut crear un neologisme com ara *savina de Pfitzer* (en aquest cas no hauria pas sigut gaire difícil, a vegades ho és força, de proposar un fitònim nou), però, almenys fins que no hi hagi una raonable certesa que aquesta planta serà d'una manera duradora als nostres jardins —i, doncs, molta gent la coneixerà i la voldrà anomenar—, em sembla molt més adequat de parlar d'una *savina* (fitònim ja existent en la nostra llengua) que té per nom científic *Juniperus ×pfitzeriana*. Certament, en altres termes, com ara *COVID-19* que he esmentat al començament, es veu de seguida que són consolidats i, en aquests casos, no dubto pas a recomanar-ne l'adopció i la normativització.

Per a resumir en pocs mots les reflexions que he presentat, puc dir que penso que és important de tenir als diccionaris generals una quantitat significativa de termes de nombrosos àmbits especialitzats, incloent-hi, quan escaigui, neologismes. Això probablement —tant de bo, hi afegeixo— contribuirà d'una banda a la qualitat dels mateixos diccionaris, de l'altra a obtenir un nivell lingüístic elevat de l'usuari culte i finalment a superar el mur o l'abisme encara existents entre la cultura anomenada general i la cultura cientificotècnica.

3.11. *Agraïments*

A la Societat Catalana de Terminologia (SCATERM), organitzadora de la jornada de la qual prové aquest treball, per haver-m'hi convidat. A Jaume Martí Llobet, coordinador de la taula rodona en la qual vaig intervenir, que em va enviar, per a estructurar-la, un qüestionari que m'ha fet pensar força. A Miquel-Àngel Sànchez Fèrriz, que m'ha aclarit alguns aspectes de cara a preparar aquest escrit. A Inés Fernández Ordóñez i Gonzalo Nieto-Feliner, que m'han informat sobre l'estat de la qüestió de la incorporació dels noms científics dels éssers vius al *Diccionario de la lengua española*.

Bibliografia

Aguilella, A.; Puche, F. (2004). *Diccionari de Botànica*. València: Publicacions de la Universitat de València.

DIEC2 = Institut d'Estudis Catalans (2007). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana. <https://dlc.iec.cat> [Consulta: 30 novembre 2020].

Fabra, P. (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
Font, P. (1953). *Diccionario de botánica*. Barcelona: Labor.
Garganta, M. de (1968). «La Botànica en el Diccionari Fabra». *Revista de Palafrugell*, 74, p. 3-4.
Merriam-Webster. *Merriam-Webster Dictionary* [en línia]. <https://www.merriam-webster.com> [Consulta: 30 novembre 2020].
Riera, C.; Vallès J. (ed.) (1991). *Pompeu Fabra, Pius Font i Quer i Miquel de Garganta: Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Biblioteca Filològica; XXVI)
Snow, C. P. (1965). *Les dues cultures i la revolució científica*. Barcelona: Edicions 62.
Tomàs, J. (coord.) (1994). *Avui - Diccionari europeu*. Barcelona: Premsa Catalana.
Vallès, J. (2007). «Pompeu Fabra, Pius Font i Quer, Miquel de Garganta. Una correspondència (1928-1953) que reflecteix la normalització del llenguatge botànic català». *Afers, Fulls de Recerca i Pensament*, 53/54, p. 99-107.
— (2020). «Pompeu Fabra i la terminologia biològica». A: Institut d'Estudis Catalans (ed.). *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: IEC, p. 317-336.

Joan Vallès Xirau
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

4. Definicions en territori de frontera[31]

4.1. *Definició lexicogràfica i definició terminològica: dos models sense frontera*

La caracterització de la definició terminològica se sol fer per oposició a la definició lexicogràfica (enumerant els trets que les separen) i no per afirmació de la pròpia natura, mentre que aquest fenomen no succeeix mai a la inversa. Podríem argumentar l'asimetria que en resulta per la cronologia d'aparició de cada model, l'experiència molt més gran dels usuaris consultant diccionaris de llengua general que no pas consultant diccionaris especialitzats o, sent més punyents, la constatació que la terminologia va adoptar com a pròpia una part important de la tècnica definidora lexicogràfica.

Ara bé, el fet que encara avui sovint es mantingui una escassa diferenciació metodològica entre les definicions d'una i altra disciplina indica l'existència d'un conflicte de base, que podríem resumir en aquestes tres qüestions: hi ha un límit

31. Aquest article correspon a la intervenció de Joan Rebagliato en la taula rodona de la XVII Jornada de la SCATERM: «La terminologia del diccionari» (22 d'octubre de 2020).

net entre llengua general i terminologia?; existeixen els termes o són simples usos especialitzats del lèxic de la llengua?; si paraules i termes no tenen una natura diferent, està justificat donar-los un tractament metodològic diferent?

A la pràctica, el fet de no tenir una frontera ben delimitada entre les dues disciplines ens pot generar dubtes sobre la selecció de la nomenclatura per a un diccionari general o per a un diccionari especialitzat; sobre els criteris que porten a aplicar en el diccionari general un model o altre de definició en les formes compartides amb la terminologia, i, a l'extrem, sobre l'existència mateixa dels diccionaris terminològics (especialment tenint en compte la presència creixent de terminologia en diccionaris generals i l'aparició d'espais virtuals amb cercadors que consulten tota mena de diccionaris).

La primera qüestió (la selecció de nomenclatura) està estretament relacionada amb la distinció entre la matèria d'estudi de la lexicografia i la matèria d'estudi de la terminologia. Aquí no ho abordarem, sinó que ens limitarem a constatar que no estan separades per una línia de frontera sinó que comparteixen una àmplia zona de territori, dins la qual habiten formes que poden ser vistes —i definides— des de la llengua general o des de l'especialitat. Com a conseqüència, en un bon nombre de casos (sobretot en unitats nominals amb significat ple) la distinció entre paraules i termes no és de natura sinó d'aproximació.

La segona qüestió (l'aplicació d'una definició o altra en els termes del diccionari general) només es pot resoldre amb una tria entre grau d'especialització i context, tria que hauria de ser conscient i sistemàtica. És a dir, el lexicògraf ha de decidir si dona més importància al fet que una entrada també pugui ser considerada terme (llavors faria una definició terminològica) o al fet que s'insereixi en un diccionari de llengua general (hi tocaria una definició lexicogràfica, en coherència amb la resta del diccionari).

Finalment, pel que fa al qüestionament de l'existència mateixa dels diccionaris especialitzats, recollirem el nostre punt de vista al final de l'article.

4.2. *Definició lexicogràfica i definició terminològica: per què són diferents?*

Una definició lexicogràfica adequada i una definició terminològica adequada d'una mateixa peça lèxica (posem-hi *butaca*, *autobús* o *pastanaga*) poden tenir diferències importants d'extensió, complexitat i grau de precisió, les quals no són gratuïtes ni capritxoses sinó que es deuen als pressupòsits diversos en què es basa cada disciplina.

Així, la definició lexicogràfica s'emmarca en el conjunt de la llengua. El compromís del diccionari d'explicar de manera precisa, sintètica i senzilla els significats es resol, en una bona praxi lexicogràfica, amb el recurs a una llengua de definició que, a més d'estar exempta de sinonímia, es regula amb criteris de freqüència

i vol ser més entenedora que allò que defineix, circumstàncies contràries a la presència de formes especialitzades en les paràfrasis definidores. En canvi, la definició terminològica, òbviament embastada amb llengua general, té com a marc de referència les altres formes específiques del mateix àmbit d'especialitat, de manera que no només pot recórrer a formes especialitzades en les paràfrasis sinó que, de fet, és convenient que hi recorri per a poder acabar bastint una xarxa conceptual completa que les posi totes en relació.

També influeix en el grau de complexitat de cada definició la selecció de la nomenclatura respectiva, ja que tant el diccionari general com el diccionari especialitzat haurien d'evitar recórrer en la definició a formes que no tinguin entrada pròpia en el diccionari en qüestió. Aquesta condició té molta més repercussió en el diccionari general, ja que la selecció de nomenclatura que fa d'una matèria determinada és lògicament molt més petita que la selecció que en fa un diccionari especialitzat.

Finalment, la definició lexicogràfica s'adreça a un usuari generalista, parlant d'aquella llengua i amb un coneixement mitjà de la llengua pròpia. És, d'alguna manera, el màxim comú divisor de tots els parlants de la llengua, al qual no es poden pressuposar coneixements específics dels àmbits d'especialitat. Contràriament, en la definició terminològica el destinatari és un usuari que té coneixements bàsics d'aquell camp d'especialitat i, per tant, necessita paràfrasis del significat que no resultin infraespecificades. Podríem resumir-ho afirmant que en lexicografia es fa una caracterització general del significat i que en terminologia el significat es delimita amb precisió.

4.3. *Encaix de la terminologia en el diccionari general*

Com ja hem indicat, una part important del lèxic pertany a una zona en disputa entre la llengua general i la terminologia. Aquesta zona, a més de ser ambivalent, va creixent sense aturador: cap a la banda de la lexicografia, creix per la tendència històrica dels diccionaris generals a la compleció (el vell somni de recollir en una sola obra *tota* la llengua) i per la tendència actual de la societat al que s'ha anomenat la banalització de la terminologia; cap a la banda de la terminologia, creix per la tendència a considerar d'especialitat el llenguatge utilitzat en tota activitat humana característica (coses tan quotidianes com les ulleres de llegir o la coliflor del dinar esdevenen terminològiques mirades amb els ulls penetrants d'un òptic o posades en les mans expertes d'una botànica).

I aquí caldria sumar-hi que les eines digitals també juguen a favor de la convergència de lexicografia i terminologia en un sol espai, per exemple amb l'aparició de plataformes que recullen diccionaris de totes dues procedències sota un mateix cercador (en català, el cas paradigmàtic és l'Optimot). L'objectiu d'aques-

tes eines poderoses és facilitar la consulta de l'usuari oferint-li un únic cercador per a totes les consultes lèxiques. Modernitat? Sí, i tant, però no oblidem que, tot i els constrenyiments de cost i espai imposats pel paper, mossèn Alcover va aconseguir aixecar ja en la primera meitat del segle XX, i en contra d'opinions autoritzades, l'obra única de tot el català: un diccionari lexicogràfic, descriptiu, històric, dialectal i, en l'àmbit de les activitats tradicionals, clarament terminològic.

Tanmateix, una cosa és fer una suma de recursos lingüístics heterogenis que puguin fer més amable la vida de l'usuari amb preocupacions lingüístiques i l'altra, de molt diferent, elaborar un producte que apliqui amb coherència i sistematicitat uns mateixos criteris en tots els seus articles.

Posem el cas d'un diccionari de llengua general. Si hi incorporéssim sense cap intervenció definicions elaborades des d'una òptica terminològica, ens trobaríem que no estan redactades amb la metallengua de definició establerta per al diccionari, que no són fàcilment comprensibles per a un usuari no especialitzat i que comporten la introducció de tecnicismes no pertanyents a la nomenclatura. Encara podríem defensar, doncs, que és un diccionari unitari i coherent?

Tornant a la idea inicial que la diferència entre llengua general i llengua especialitzada és sobretot de punt de vista, probablement la conclusió que hauríem de treure'n és que els termes introduïts en un diccionari de llengua general ja no són unitats terminològiques. I, en conseqüència, que les seves formes lingüístiques i els seus significats han deixat de ser propietat exclusiva dels especialistes —per més que els desplagui— i han passat a pertànyer de ple dret a tots els parlants de la llengua.

4.4. *Justificació de la definició terminològica… i dels diccionaris terminològics*

Aquesta posició sobre l'encaix de la terminologia en els diccionaris de llengua general serveix, de retruc, com una reivindicació de l'existència autònoma dels diccionaris especialitzats enfront de diccionaris generals i de macrorepositoris de natura heterogènia. Cadascun compleix la seva funció, però les necessitats que cobreixen són diverses. Perquè, en el marc de l'especialitat, la nomenclatura d'un diccionari pot ser molt més completa i les definicions poden ser més extenses, més precises, lligar-se amb molta més freqüència amb els altres termes de l'àmbit i garantir a l'usuari que els termes estan utilitzats amb el valor que se'ls dona en aquell àmbit concret —i no amb el valor sovint més ampli que hagin adquirit en llengua general.

També justifica l'existència del diccionari terminològic la seva mateixa especificitat, que fa possible incloure-hi informació complementària, estrictament no caracteritzadora i, com a tal, descartada de la definició estricta. Per exemple, vehicu-

lant en una nota diverses consideracions suplementàries de tipus conceptual, històric, relacional (respecte a altres termes), exemplificador o lingüístic (origen d'una forma, context d'ús dels sinònims, etc.), amb la intenció d'enriquir la informació proporcionada. El TERMCAT ha treballat molt aquesta pràctica, que permet a l'usuari aturar-se en el significat d'un terme o avançar i tenir un coneixement conceptual o lingüístic més aprofundit.

I, continuant en aquesta direcció, en els diccionaris terminològics es podria pensar fins i tot a elaborar definicions *ad hoc* que continguessin apartats específics segons l'àmbit. Per exemple, en un diccionari mèdic les definicions de malalties podrien tenir, a continuació de la caracterització estricta, un apartat de simptomatologia, un apartat d'agents causants i un apartat de tractament, tots degudament etiquetats. I els termes relatius a combustibles d'un diccionari de mobilitat podrien contenir apartats específics per a l'eficiència, la contaminació, els usos en vehicles… Això, que seria molt informatiu per a l'usuari i exigiria als terminòlegs donar un tractament coherent i sistemàtic als significats relacionats, és del tot inviable en un diccionari de llengua general, obligat com està a no centrar-se en un sol àmbit de coneixement sinó a posar-los tots en joc a la vegada.

Què proposem, doncs? En primer lloc, que lexicografia i terminologia mantinguin vies separades, justificades per objectius i metodologies diferents, tot i l'evidència que els seus àmbits d'estudi se sobreposen. En segon lloc, que la terminologia funcioni com una via d'alimentació permanent de la llengua general. I, en tercer lloc, que la lexicografia adapti als criteris propis les dades de procedència terminològica, en comptes d'incorporar-les sense més.

D'aquesta manera, es donaria resposta a les necessitats diverses dels usuaris, que són també diversos. I es convertiria en un camí transitat en totes dues direccions el que sovint han estat dues vies paral·leles unidireccionals: d'una banda, la terminologia rampinyant metodologia lexicogràfica per al tractament lingüístic de les seves unitats terminològiques; de l'altra, la lexicografia agafant d'amagat els termes treballats en camps terminològics.

Joan Rebagliato
TERMCAT